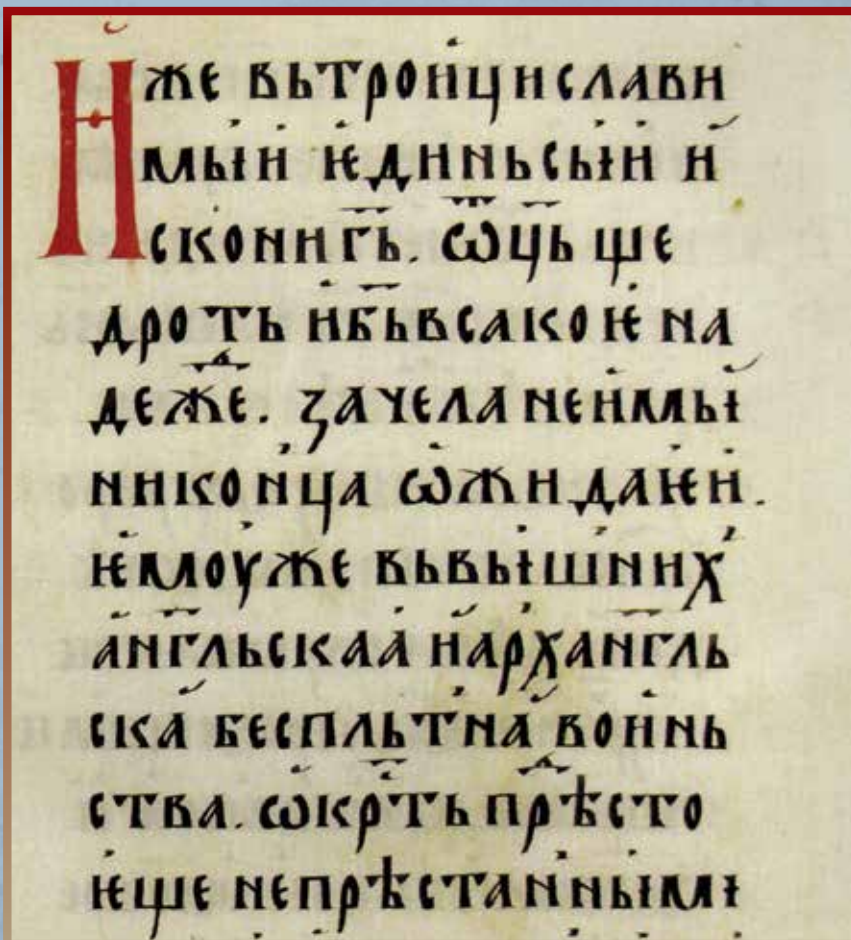

Тематски зборник КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ, ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Тематски зборник
КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ,
ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Тематски зборник
КОСОВО И МЕТОХИЈА КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ,
ТУМАЧЕЊА И СИМБОЛЕ

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Издавач

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

За издавача

Проф. др Драган Танчић, директор

Уредили и приредили:

др Ивана Рајовић Женарју, виши научни сарадник
др Весна Зарковић, виши научни сарадник

Рецензенти

др Божидар Зарковић, редовни професор
др Срђан Цветковић, научни саветник
др Саша Станојевић, ванредни професор
др Ана Костић Ђекић, ванредни професор
др Александар Павловић, виши научни сарадник

Лектура

Проф. др Јелена Војиновић Костић

Припрема за штампу

Миодраг Панић

Штампа

ГИД „Pi-press“, Пирот

Тираж

150

ISBN 978-86-89025-92-7

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

Тематски зборник
**КОСОВО И МЕТОХИЈА
КРОЗ ЧИЊЕНИЦЕ, ТУМАЧЕЊА
И СИМБОЛЕ**

књига 2
ИСТОРИЈА И ЕТНОЛОГИЈА

Лепосавић, 2023.

Објављивање овог зборника суфинансирало је Министарство науке,
технолошког развоја и иновација Републике Србије.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9–12
Марко П. Атлагић, Филип М. Обрадовић, <i>Српски хералдички симболи на Косову и Метихији као темељ српској националној и државној идентитету Републике Србије</i>	13
Драгана Ј. Јањић, Горан М. Јанићијевић, <i>Слојеви и облици симболичкој мишљења у српском средњовековном уметничком наслеђу XIV столећа на Косову и Метихији</i>	29
Ђорђе Н. Ђекић, <i>Насијанак кривичној права: казне у Хрисовуљи Манасиџира Бањска</i>	67
Ивана С. Женарју Рајовић, <i>Јерусалимска соба у Великој Хочи</i>	87
Мирослав С. Милошевић, <i>Делатности руских конзула на Косову и Метихији у XIX и почетком XX века</i>	105
Весна С. Зарковић, <i>Косовски вилајет у плановима Аустроугарске 1896–1908.</i>	129
Иван М. Бецић, <i>Државна помоћ црквама на Косову и Метихији после великој рата</i>	155
Божица Ж. Славковић Мирић, <i>Новине, штампа и медијска култура на Косову и Метихији у периоду између два светска рата</i>	171
Јован Ј. Алексић, <i>„Индустијализација Јужне Србије“: Свечано отварање рудника „Трепча“ октобра 1930. године</i>	189
Сава Д. Ђурђевић, <i>Турска национална мањина на Косову и Метихији током десетих година двадесетог века</i>	201
Петар Р. Ристановић, <i>Жриве демонстрација у САП Косово 1981. године</i>	215
Ена С. Мирковић, <i>Недельне информативне новине (НИН) и „Косовски рат“ 1998–1999</i>	229

- Александар С. Павловић, *Прилої размаїрању
концеїїа „їомирења“ Срба и Албанаца на Косову
и Мейхохији: Сїавови їриїадника срїске заїеднице
у Косовској Миїровици* 253
- Невена С. Петковић, *Симболика сїруїане їоїаче
у народним обичаїма Срба на ценїралном Косову* 283
- Небоїша Д. Ђокић, Јелена Б. Рогожарски, Милена М. Балтић,
Прилої истїорији Средачке жуїе 307

CONTENT

FOREWORD	9–12
Marko P. Atlagić, Filip M. Obradović, <i>Serbian Heraldic symbols in Kosovo and Metohija as the foundation of the Serbian national and state identity of the Republic of Serbia</i>	13
Dragana J. Janjić, Goran M. Janićijević, <i>Layers and forms of Symbolic thinking in Serbian middle ages artistic heritage of the XIV century from Kosovo and Metohija</i>	29
Đorđe N. Đekić, <i>Origins of criminal law: punishments in the Banjska monastery Chrysobull</i>	67
Ivana S. Ženarju Rajović, <i>Jerusalem room in Velika Hoča</i>	87
Miroslav S. Milošević, <i>Activity of Russian consuls in Kosovo and Metohija in the 19th and early 20th centuries</i>	105
Vesna S. Zarković, <i>Kosovo vilayet in Austria-Hungary's plans 1896–1908</i>	129
Ivan M. Becić, <i>State aid to churches in Kosovo and Metohija after the Great War</i>	155
Božica Ž. Slavković Mirić, <i>Newspapers, press and media culture in Kosovo and Metohija in the period between the two world wars</i>	171
Jovan J. Aleksić, <i>„Industrialization of Southern Serbia“: ceremonial opening of the mines „Trepča“ in October 1930</i>	189
Sava D. Đurđević, <i>The Turkish national minority in Kosovo and Metohija during the 1950s</i>	201
Petar R. Ristanović, <i>Victims of demonstrations in SAP Kosovo in 1981</i>	215
Ena S. Mirković, <i>Weekly newspapers (NIN) and the „Kosovo War“ 1998 – 1999</i>	229

- Aleksandar S. Pavlović, *A contribution to the consideration of the concept of „reconciliation” of Serbs and Albanians in Kosovo and Metohija: attitudes of members of the Serbian community in Kosovska Mitrovica* 253
- Nevena S. Petković, *The symbolism of the scraped bread in the folk customs of the Serbs in the Central Kosovo basin* 283
- Nebojša D. Đokić, Jelena B. Rogožarski, Milena M. Baltić, *A contribution to the history of Sredačka Župa* 307

ПРЕДГОВОР

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, сада већ традиционално, од 2012. године организује научне скупове често међународног карактера или са међународним учешћем, мултидисциплинарне, а којима је у фокусу простор Косова и Метохије. По први пут, премда ради под константним притиском нестабилности и несигурности, Институт није могао да одржи научни скуп, овог пута са темом *Косово и Метохија кроз чињенице, њумачења и симболе*, планиран за јун 2023. године. Још једна у низу „косовских криза“, сада је креирала веома нестабилно окружење за организацију скупа у којем организатор није могао да гарантује безбедност учесника. Са знањем о променљивости овдашњих политичких прилика, скуп је померен за септембар исте године.

Циљ скупа био је да се Косово и Метохија, као територија у свом географском, политичком и историјском важењу и значењу, која је вишедеценијско средиште сукоба, тензија и (не)разрешених политичких питања, од круцијалног значаја за територијални интегритет, независност и суверенитет Републике Србије и земаља Балкана, сагледа у широком дијапазону тема и са актуелних становишта различитих научних области и дисциплина. Радови приспели од научника из земље и иностранства, различитих профила и интересовања, подељени су у три тома тематског зборника, а пред читаоцима је други том посвећен историји, историји уметности и етнологији у којем су сабрана истраживања домаћих аутора.

Специфичан допринос проучавању средњовековног косовско-метохијског наслеђа дали су Драгана Јањић и Горан Јанићијевић, који су на основу студије Ернста Касирера „Симболичко мишљење“ разматрали симболичке нивое и облике у српској средњовековној уметности и књижевности у оквирима културног наслеђа Косова и Метохије као и оног, које је, посредно, повезано са овим подручјем. Марко Атлагић и Филип Обрадовић су тумачили српске хералдичке симболе на Косову и Метохији као темељ српског националног и државног идентитета Републике Србије. Ђорђе Ђекић је проучавао зачетке световног кривичног права које се налази у Светостефанској повељи манастира Бањске, кроз тумачење кривичних дела и прописаних казни у овом средњовековном документу.

Последњи век османске владавине на простору данашњег Косова и Метохије био је тема текстова из области историје уметности и историје. Ивана Женарју Рајовић је обрадила Јерусалимску собу у дому Хаџи Спасића

у Великој Хочи, у којој се чувају иконе и предмети донети 1865. године са поклоничког путовања у Јерусалим, као и друге породичне светиње. Мирослав Милошевић је приказао делатност руских дипломата у конзулатима у Призрену и Косовској Митровици у другој половини XIX и почетком XX века. Весна Зарковић у свом тексту кроз бројне примере указује на аустроугарску пропаганду у Косовском вилајету у периоду од 1896. до 1908. године.

У домену истраживања историчара била је и историја Косова и Метохије у XX веку. Иван Бецић је, користећи и проучавајући архивску грађу, изложио учешће Краљевине СХС у подизању и обнови цркава на Косову и Метохији након Првог светског рата. Божица Славковић Мирић је анализирао новине и часописе који су излазили на Косову и Метохији у периоду између два светска рата, као и њихове уреднике. Јован Алексић је описао свечано отварање рудника „Трепча“ 1930. године, чиме је отпочела нова ера у историји Косовске Митровице и њене шире околине. Сава Ђурђевић је на основу извештаја Комисије за националне мањине Савеза комуниста Југославије истраживао положај турске националне мањине на Косову и Метохији након Другог светског рата, те њену заступљеност у политичком, привредном, друштвеном и културном животу покрајине.

Савремена историја Косова и Метохије била је доминантна тема у студијама двоје историчара и двоје етнолога. Петар Ристановић је на основу необјављених извора, публиковане архивске грађе и релевантне литературе расветлио број жртава током демонстрација и покушаја побуне Албанаца у покрајини Косово 1–3. априла 1981. године. Ена Мирковић је, на основу писања Недељних информативних новина (НИН), пратила догађаје на Косову и Метохији у току тзв. „Косовског рата“, од јануара 1998. године до краја НАТО агресије јуна 1999. године. Александар Павловић је сагледао положај Срба у Косовској Митровици у контексту друштвено-политичких процеса на Косову и Метохији после НАТО агресије на Србију и СР Југославију 1999. године до данас, а кроз разматрање односа косовскомитровачких Срба према такозваном концепту „помирења“. Невена Петковић је посветила пажњу симболици такозване стругане погаче у народним обичајима Срба на (централном) подручју косовске равнице. На самом крају је и прилог Небојше Ђокића, Јелене Рогожарски и Милене Балтић о историји Средачке жупе.

Док научни скуп служи живој размени идеја, искустава и знања међу колегама из различитих институција, тематски зборници нашој научној, стручној и широј јавности представљају сазнања из области друштвених и хуманистичких наука, промовишући српску науку и културу на Косову и Метохији. Колико смо у томе били успешни показаће време и суд млађих нараштаја.

У Лепосавићу, на Видовдан 2023. године.

Др Ивана Женарју Рајовић
Др Весна Зарковић

FOREWORD

The Institute for Serbian culture of Priština – Leposavić, from 2012 has organized now annual scientific conferences, often of an international character or with international participation, focusing on the Kosovo and Metohija region. For the first time, due to constant threat of instability and unsafety, the Institute was unable to hold the conference, *Kosovo and Metohija through the lenses of facts, interpretations and symbols*, originally scheduled to be held in June, 2023. Yet another of many „Kosovo crises“, has now created a very unstable environment for the organization of a conference, whose organizer could not guarantee the participants' safety. With the precariousness of the contemporary political situation in mind, the conference has been rescheduled for September the same year.

The goal of the conference was for Kosovo and Metohija, as a region with all its' geographical, political and historical meaning and importance, being a multi-decennial center of conflicts, tensions and (un)solved political questions, of utmost importance for the territorial integrity and sovereignty of the Republic of Serbia and the countries of the Balkans, to be presented in a wide range of topics and from the contemporary point of view of various scientific disciplines. These papers from domestic and international scientists, of different profiles and interests, have been gathered into three volumes, of which this second volume, dedicated to history, art history and ethnology, gathers the research of domestic authors.

Specific contributions to the research of Middle Age Kosovo-Metohian heritage have been made by Dragana Janjić and Goran Janićijević, who have, based on Ernest Kasirer's study „Symbolic thinking“, analysed symbolical levels and forms in Serbian Middle Age art and literature, within the framework of Kosovo and Metohija's cultural heritage, as well as those with indirect connections to the region. Marko Atlagić and Filip Obradović have interpreted Serbian heraldic symbols in Kosovo and Metohija as the foundation of the Serbian national identity and the national identity of the Republic of Serbia. Đorđe Đekić has analysed the origins of secular criminal law found in Banjska monastery's Svetostefanski charter, through the interpretations of crime and punishment in this Middle Ages document.

The final century of Ottoman rule on the territory of contemporary Kosovo and Metohija was the focus of papers from the fields of history and art history. Ivana Ženarju Rajović has analysed the Jerusalem room in the home of Hadži Spasić in Velika Hoča, in which icons and other items brought from a 1865

pilgrimage to Jerusalem as well as other family relics, are kept. Miroslav Milošević has presented the work of Russian diplomats in consulates in Prizren and Kosovska Mitrovica from the second half of the 19th, to the first half of the 20th century. Vesna Zarković, using various examples, points to Austro-hungarian propaganda in the Kosovo vilayet in the 1896-1908 period.

Also the focus of historians' research was Kosovo and Metohija in the 20th century. Ivan Becić has, by using and researching archive material, presented the involvement of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in the construction and repair of churches in Kosovo and Metohija after WWI. Božica Slavković Mirić has analyzed newspapers and magazines published in Kosovo and Metohija in the interwar period, as well as their editors. Jovan Aleksić has described the grand opening of the „Trepča“ mine in 1930, marking the beginning of a new era in the history of Kosovska Mitrovica and its' immediate surroundings. Sava Đurđević has researched the status of the Turkish ethnic minority in Kosovo and Metohija post-WWII, based on reports from the Commission for ethnic minorities of the League of Communists of Yugoslavia, as well as its' representation in the political, economical, social and cultural life of the region.

The contemporary history of Kosovo and Metohija was the primary theme in the studies of two historians and two ethnologists. Petar Ristanović has shed light on the number of victims during the demonstrations and attempted uprisings by Albanians in Kosovo, in the period of 1-3rd april 1981, based on unreleased sources, published archival material and relevant literature. Ena Mirković has, based on the published writings of *Nedeljne informativne novine* (NIN), followed events in Kosovo and Metohija in the so-called „Kosovo war“, from January 1998 until the cessation of NATO aggression in June 1999. Aleksandar Pavlović has presented an overview of the position of Serbs in Kosovska Mitrovica, within the context of sociopolitical events in Kosovo and Metohija, from NATO's aggression on Serbia and Yugoslavia in 1999, to contemporary times, through analysing the attitudes of Serbs from Kosovska Mitrovica towards the so-called „truce“ idea. Nevena Petković has focused on the symbolism of the so-called „strugana pogača“ in folk customs of Serbs in the central region of the Kosovo plains. At the very end, there are also additional contributions by Nebojša Đokić, Jelena Rogožarski and Milena Baltić on the history of Sredačka župa.

As scientific conferences serve to enliven the exchange of ideas, experiences and knowledge between colleagues from various institutions, so do thematic periodicals serve to present to our scientific and broader audience the sum of knowledge from fields of social and humanist sciences, as well as to promote Serbian science and culture in Kosovo and Metohija. Our success will be evaluated by time and the judgement of younger generations.

In Leposavić, Vidovdan 2023.

Dr Ivana Ženarju Rajović
Dr Vesna Zarković

Сава Д. ЂУРЂЕВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ТУРСКА НАЦИОНАЛНА МАЊИНА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ТОКОМ ПЕДЕСЕТИХ ГОДИНА ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА**

Айсџиракџи: Турско становништво на Косову и Метохији присутно је још од првих османских освајања ових простора у петнаестом веку. Услед постојања велике албанске популације на Косову и Метохији, прави број Турака на овим просторима никада није било једноставно утврдити, како због ислама као заједничке религије, али и вишевековног живота под влашћу Османског царства. Након Другог светског рата нове југословенске власти Турцима су признале статус националне мањине. У раду се на основу извештаја Комисије за националне мањине Савеза комуниста Југославије анализира положај турске националне мањине на Косову и Метохији након Другог светског рата, њена заступљеност у политичком, привредном, друштвеном и културном животу покрајине. Након југословенско-турског споразума из 1953. године о исељавању турског становништва из Југославије велики број Турака и Албанаца са Косова и Метохије почео је да се исељава у Турску.

Кључне речи: Југославија, Косово и Метохија, Турци, Албанци, исељавање.

Присуство Турака на Косову и Метохији било је забележено још од првог доласка Турака Османлија на ове просторе у четрнаестом веку. Током петовековне владавине Османског царства, Турци су постали неизоставна целина у шареноликом етничком мозаику Косова и Метохије. Услед различитих метода пописа становништва у Османском царству, веома је тешко говорити о неким прецизнијим цифрама, о укупном броју Турака на Косову и Метохији. Разлог томе лежи и у чињеници да на Косову и Метохији, услед постојања велике албанске популације и ислама

* Истраживач приправник, djurdjevicvasa@gmail.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број 451-03-47/2023-01/200020 од 3. 2. 2023. године.

као основног критеријума припадности, дати коначан одговор на ово питање делује веома тешко. Након Балканских ратова, и повратка простора Косова и Метохије у састав Србије, могуће је говорити о приближнијем броју Турака. Српске војне и полицијске власти су у фебруару и марту 1913. године спровеле попис становништва у освојеним областима, а критеријуми који су коришћени том приликом односили су се језичку, верску и националну припадност становништва.¹ Подаци из пописа спроведеног 1913. године, говоре да је највећи број Турака на Косову и Метохији био у Приштинском и у Призренском округу. У Приштинском округу 19.863 људи изјаснило се као Турци, а у Призренском се око 23.748 људи изјаснило у као Турци.²

У првој југословенској држави постојање Турака на Косову и Метохији, као и у Македонији, евидентирано је кроз два пописа становништва, које су југословенске власти спровеле 1921. и 1931. године.³ Турско становништво на простору Косова и Метохије је по резултатима ова два пописа је највише било заступљено у урбаним центрима. Резултати пописа из 1921. године говоре о броју од 27.915 људи који су се изјаснили да је њихов матерњи језик турски, што је био један од критеријума по којем је овај попис спроведен. На попису спроведеном десет година касније, око 23.700 становника на простору Косова и Метохије изјаснило се да су турске националности. Резултати ова два пописа говоре да су Турци били већинско становништво у већим градовима попут Приштине, Призрена, Косовске Митровице, Пећи, Урошевца. Овакве резултате пописа треба примити са великом резервом, како због великог броја Албанаца на Косову и Метохији, али и чињеници да је власт Османског царства на овим просторима и ислам као заједничка религија, оставио велики утицај на формирање националне свести код локалног становништва.⁴

Једна од важних особености турског и муслиманског становништва на Косову и Метохији, али и у другим крајевима тадашње Краљевине Југославије, било је исељавање у Турску. Ти процеси почели су се интензивирати још током деветнаестог века, како је текло постепено повлачење Османског царства са Балкана. Разлози и мотиви за исељавање били су различити и бројни, пре свега они леже у чињеници да муслиманско становништво, како на Косову и Метохији, али и у другим областима није желело да прихвати нове српске и југословенске власти, најчешће из националних, али пре свега верских побуда. Како су Краљевина Југославија и Република Турска у међуратном периоду развиле веома блиске пријатељске и дипломатске односе, једно од најважнијих питања, које су обе стране, свака у свом интересу настојале да реше било је питање исељавања муслиманског

1 Милош Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912-1915)*, Београд, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2013, 115.

2 Милош Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912-1915)*, 126–129.

3 Zoran Janjetović, *Deca careva pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 19181–1941*, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2005, 37–39; 62–63.

4 Borče Ilievski, „Turci u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Demografska analiza na osnovu popisa stanovništva 1921. i 1931. godine“, *Istorija 20. veka*, 1 (2018), 46–49.

становништва.⁵ Краљевина Југославија је кроз ово питање настојала да у јужним деловима своје државе реши национално питање и да ојача српски фактор, али и да се реши непоузданог становништва, које је било оличено у Албанцима. Постојало је више планова који су предвиђали механизме и моделе које су југословенске власти разрађивале, како би убрзале процес исељавања муслиманског становништва.⁶ Са своје стране Турска је након победе у рату са Грчком и разменом становништва, настојала да насели опсутеле крајеве државе, које су Грци, Јермени и Курди масовно напустили. Услед све бољих односа између Краљевине Југославије и Републике Турске, ове две државе су 11. јула 1938. године потписале конвенцију о исељавању муслиманског становништва из Југославије у Турску.⁷ Сличан споразум Турска је две године раније потписала са Румунијом, о исељавању муслиманског становништва из Добруце. Одредбе конвенције потписане у Цариграду, предвиђале су рок од шест година да се из Југославије у Турску исели око 40.000 муслиманских породица, уз права и обавезе које су словом овог уговора следовале југословенској и турској страни.⁸ До краја постојања Краљевине Југославије овај споразум није заживео, како због почетка Другог светског рата, тако и због противљења Албаније, која је сматрала да је циљ овог споразума првенствено исељавање Албанаца из Краљевине Југославије.

ТУРСКА НАЦИОНАЛНА МАЊИНА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ НАКОН ДРУГОГ СВЕТскоГ РАТА

Након завршетка Другог светског рата и доласка комуниста на власт у Југославији, догодиле су се велике промене у многим аспектима живота у целој Југославији, а нарочито на простору Косова и Метохије. Након што је Народна скупштина Републике Србије донела „Закон о успостављању и устројству Аутономне косовско-метохијске области“, 3. новембра 1945.

-
- 5 О југословенско-турским односима у међуратном периоду видети: Gülşah Kürt Güveloğlu, „SHS ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1923–1938)“, *Türkiye-Srbistan İlişkileri* (ed. Yeliz Okay – Tuncay Babalı), İstanbul, Doğu Kitabevi 2012, 152; Владан Виријевић, *Југословенско-турски економски односи 1918–1941*, Косовска Митровица, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2018, 37–104.
- 6 Vladan Jovanović, „In search of homeland? Muslim migration from Yugoslavia to Turkey 1918–1941“, *Токони историје*, 1/2 (2008), 56–67; Vladan Jovanović, „Intermisijalna konferencija Kraljevine Jugoslavije o iseljavanju “neslovenskog elementa” u Tursku, *Prilozi*, 35 (2006), 105–124.
- 7 *Cumhuriyet*, 12. 07. 1938: 1; *Akşam*, 13. 07. 1938: 2; *Ulus*, 12. 07. 1938: 1
- 8 Edvin Pezo, „Komparativna analiza jugoslovensko-turske konvencije iz 1938 i „Džentlenskog sporazuma“ iz 1953 – Pregovori oko iseljavanja muslimana iz Jugoslavije u Tursku“, *Tokovi istorije*, 2 (2013), 97–120; Авдија Авдић, „Општи поглед на миграциона кретања муслиманског становништва на Балкану од краја XIX века до закључења Југословенско-турске конвенције (11. јул 1938)“, *Новојазарски зборник*, 9 (1985), 147–166; Авдија Авдић, Југословенско-турски преговори о исељавању муслиманског становништва у периоду између два светска рата“, *Новојазарски зборник*, 15 (1991), 112–125.

године⁹, започела је нова епоха у историји Косова и Метохије, а са тиме и у животу Турака на простору Косова и Метохије. За разлику од Народне Републике Македоније, где су Турци добили статус националне мањине, одмах по окончању Другог светског рата, Турци на Косову и Метохији ће сачекати још неколико година на тај исти статус. У литератури се наводе различити подаци о томе због чега је каснила афирмација Турака на Косову и Метохији, у односу на њихове сународнике у Македонији. Један од потенцијалних разлога свакако лежи у чињеници, да су нове комунистичке власти након Другог светског рата спроводиле политику помирења према Албанцима, и да у жељи да стекну њихову наклоност нису желеле да дајући исти статус Турцима, погоршају већ крхкрке односе. Албанска интелектуална елита на Косову и Метохији је у спровођењу своје националне агенде, инсистирала на томе да су сви муслимани на Косову и Метохији по националности Албанаци, те је из таквих разлога порицала постојање Турака.¹⁰ Албански комунистички функционери, високо котирани у партијској покрајинској структури попут Зекерије Реџе или Фадиља Хоџе, отворено су говорили о томе да на Косову и Метохији не постоје Турци, да се ради о туркизованим Албанцима.¹¹

Према резултатима првог послератног пописа у социјалистичкој Југославији 1948. године, на Косову и Метохији се само 1.315 лица изјаснило да су турске националности.¹² Игор Вукадиновић, сматра да је то била последица што су пописивачи на терену Турке на Косову и Метохији бележили као Албанце, наводећи да је према резултатима овог пописа Призрен као центар турске заједнице на Косову и Метохији насељавало само 35 Турака, док је турско село Мамуша насељавао само један Турчин. Услед промењених околности, на следећем попису становништва на Косову и Метохији укупно се 34. 583 лица изјаснило да су турске националности, попис је спроведен 1953 године.¹³ Након промене која је наступила у југословенској спољној политици и разлаза са Совјетским Савезом 1948. године, у тражењу нових савезника Југославија је све више почела да се приближава Турској. Знаци новог замаха у југословенско-турским најбоље се могу сагледати кроз Балкански пакт потписан између Југославије, Грчке и Турске у Анкари 28. фебруара 1953. године.¹⁴ Са поновним зближавањем Југославије и Турске, са турске стране поново је актуализовано питање исељавања лица турске националности из Југославије у Турску.

9 Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945 – 1969)*, Београд, Балканолошки институт, 2021, 163.

10 Zoran Janjetović, *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944-1964*, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2022, 449–450.

11 Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945 – 1969)*, Београд, Балканолошки институт, 2021, 353

12 Zoran Janjetović, *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944-1964*, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije, 2022, 447;

13 Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945 – 1969)*, 350, 353.

14 Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Beograd, 1976, 254.

Резултат турских залагања за поновно покретање тог питања, али и спремности југословенске стране да покаже интересовање за исто, био је такозвани Центалменски споразум, усмени споразум склопљен између Јосипа Броза и турског министра спољних Фуата Копорулуа, приликом министрове посете Југославији у јануару 1953. године. У историографији преовлађује мишљење да је за овај усмени споразум искоришћена југословенско-турска конвенција из 1938. године, иако текст овог споразума никада није пронађен.¹⁵ Овај споразум покренуо је највећи талас исељавања ка Турској, више југословенских држављана турске националности и муслиманске вероисповести кренули су пут Турске.

Како је тема овог рада положај турске националне мањине на Косову и Метохији, нећемо се дотицати појединости везаних за исељавање у Турску, ипак како је овај процес захватио турско и албанско становништво на Косову и Метохији, важно је дати неколико основних смерница. Питање исељавања муслиманског становништва са простора бивше Југославије изазвало је и изазива бројне полемике у историографији. У једном делу историографије доминатно је мишљење да је овај процес био југословенски одговор на исказану турску жељу да се ово питање једном реши¹⁶, док одређени углавном западни аутори инсистирају да су нарочито на Косову и Метохији српске власти на Косову и Метохији настојале да различитим видовима репресије и Турака натерају косовске Албанце да се изјашњавају као Турци, како би се Албанци масовно исељавали у Турску.¹⁷ Новија истраживања српских историчара показују другачију перцепцију овог питању. На претходним страницама, назначен је какав је био општи став Албанаца према питању постојању Турака на Косову и Метохији, у складу са тим албанско руководство настојало је да стопира овај процес, иако је и међу Албанцима у одређеним деловима Косова и Метохије, постојала изражена жеља за исељавањем. Поред тога српске републичке власти су решавању овог питања приступале веома опрезно, а све у духу идеологије братства и јединства како би се избегавала конфронтација са Албанцима, па је током неколико година са простора Косова и Метохије било дозвољено исељавање само за лица турске националности. Настанку бројних контроверзи око овог питања свакако је допринела и чињеница да су македонске власти за разлику од покрајинских власти, настојале да активно подржавају и афирмишу овај процес. Неоснованост теза о томе да се исељавањем у Турску, уствари подстакне масовна миграција Албанаца са Косова и Метохије,¹⁸

15 Edvin Pezo, „Komparativna analiza jugoslovensko-turske konvencije iz 1938 i „Džentlmenskog sporazuma“ iz 1953 – Pregovori oko iseljavanja muslimana iz Jugoslavije u Tursku“, *Tokovi istorije*, 2 (2013), 117.

16 Владан Јовановић, „Југословенско-турски демографски аранжмани до средине педесетих година двадесетог века“, у: *Турска – регионална сила?*, ур. (М. Ђурковић, А. Раковић), Београд, 2013, 215.

17 Noel Malcom, *Kosovo. A short History*, 1998, London, 323–324.

18 Zoran Janjetović, „Emigration on the Kosovo Albanians into Turkey during the 1950s“, *Tokovi istorije*, 3 (2022), 93–118.

свакако побеђају сви наредни пописи становништва на Косову и Метохији, чији су резултати показивали константан раст албанског и константно смањење турског становништва.¹⁹

Наглашено је да су Турци статус националне мањине у Народној Републици Македонији стекли убрзо по окончању Другог светског рата,²⁰ а да су њихови сународници на Косову и Метохији тај исти статус стекли нешто касније. У складу са наглашеним побољшањем југословенско-турских односа у првој половини педесетих година, као и разлозима због којих Турци нису добили статус националне мањине на Косову и Метохији раније, до формалног признавања турске националне мањине на дошло је током првих месеци 1951. године.²¹

Главне особености живота турске заједнице на Косову и Метохији током педесетих година, са једне стране биле су обележене масовним процесом исељавања у Турску, а са друге стране Турци који су свој живот овде настављали били су растрзани са више страна, како би остварили минимум националних права која су им припадала. Један од првих формалних корака који је симболички означио афирмацију турске националне мањине, било је увођење вести и програма на турском језику на Радио Приштини.²²

Удео Турака у народним одборима и органима самоуправе на Косову и Метохији у првој половини педесетих година, био је сразмеран уделу Турака у укупном броју становника на Косову и Метохији. На савезном и републичком нивоу власти Турака није било у Савезном већу и Већу произвођача. У Народној скупштини Србије, био је један посланика из редова турске националне мањине. У Обласном већу, према извештају Комисије за националне мањине, био је само један Турчин. На локалном нивоу ситуација је било мало другачија, тако је на пример у среским народним одборима 1952. године у Ђилану било троје турских одборника, Косовској Митровици двоје, Приштини шест, Призрену пет, укупно шеснаест. Ако се погледају подаци за 1955. годину, у Ђилану и Косовској Митровици било их је по двоје, а у Приштини и Призрену по троје. Подаци за 1952. и 1955. годину показују заступљеност Турака у чланству среских Већа произвођача. У Ђилану је 1952. године било двоје људи из редова турске националне мањине у саставу Већа произвођача, 1955. године остао је само један. У Косовској Митровици и Пећи се у саставу ове организације за 1952. годину среће по један Турчин. У Приштини и Призрену је 1952. године било по седам и девет одборника турске националности у Већу произвођача, док се након три године у Призрену среће само двоје одборника турске националности, док их у Приштини нема.

19 в. Zoran Janjetović, *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944-1964*, 512-524; Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945 – 1969)*, 398–409.

20 в. Борче Илиевски, „Политчки, економски и просветни аспекти на исељавањето на Турско население од Македонија во педестите години на XX век“, *Историја*, XLII 1-2 (2007), 49–61.

21 *Birlik*, 27. 04. 1951: 1; Zoran Janjetović, *Konfrontacija i integracija...*, 450.

22 *Birlik*, 30. 04. 1951: 4.

Шта нам говоре ови подаци? Ако се упореди национални састав Народних одбора и Већа произвођача на среском нивоу за 1952. и 1955. годину, примећује се знатно смањење припадника турске националне мањине на Косову и Метохији у чланству у овим организацијама. Од укупног броја од шеснаесторо људи турске националности у среским народним одборима 1952. године, наредне 1955. године њихов број се свео на 10, што је готово смањење од скоро 1/3. Гледајући учешће Турака у Већу произвођача за две посматране године, долази се до сличног закључка. За разлику од 1952. године где је у више срезова (гњиланском, косовско-митроивачком, пећком, приштинском и призренском) био макар један турски одборник, подаци за 1955. говоре да је било двоје у призренском, а један у гњиланском срезу. Од укупно двадесеторо Турака у среским Већима произвођача за 1952. годину, 1955. их је било само троје. Слична ситуација била је и у уделу Турака у Већу произвођача на нивоу целе аутономне обласи, 1952. године било их је двадесеторо, а 1955. године само њих троје.²³ Укупно гледано, за само три године дошло је до веома драстичног смањења, већ свакако минималног учешћа Турака у локалним органима народних власти и органа самоуправе. Овакво стање ствари највероватније је било последица све масовнијег исељавања турског становништва са Косова и Метохије, у складу са југословенско-турским споразумом из 1953. године.

У погледу учешћа Турака у органима самоуправљања и друштвеног управљања, удео Турака, био као и у случају претходно поменутих органа власти, мање или више сразмеран њиховом уделу у укупном становништву области. Од укупно 1307 чланова радничких савета до 1955. године, само њих двоје је било турске националности, један Турчин у радничком савету Трепче, и једна Туркиња у радничком савету предузећа Косовка. Што се тиче школских одбора од укупно 795 одбора и 6.000 чланова истих, било је око две стотине Турака. Турака је било и у саставу управних одбора здравствених и социјалних установа. Такво стање остало је мање више током целог посматраног периода, са све већим исељавањем Турака, смањивао се и онако мали проценат Турака у органима политичког, друштвеног и самоуправног система.²⁴

У погледу чланства Турака у Савезу комуниста Југославије, генерални став комунистичких власти био је такав да је код једног броја чланова турске и албанске националности велика слабост идејног нивоа, што се објашњавало са захтевима за одлазак у Турску и да је притисак реакционарне пропаганде и стихије успевао да демоларише један број чланова Савеза комуниста, нарочито Албанаца. Гледајући национални састав чланова СКЈ у периоду од 1949. до 1955. године, до 1953. године у погледу Турака он је бележио константан раст, а након споразума о исељавању бележи се

23 Архив Југославије (=А), фонд 507, Савез комуниста Југославије, XVIII – Комисија за националне мањине, фасцикла 4, Албанска и турска национална мањина на Косову, 1956.

24 Исто.

прилично осипање чланства из редова турске националне мањине. Комунистичке власти сматрале су да се у погледу решавања питања турске националне мањине, нарочито на Косову и Метохији, као један од озбиљних противника показао албански иридентизам, реакционизам, који је успео да паралише и један део Албанаца у косовским срезовима на исељење у Турску. Између осталог, објашњење за низак процента чланства из редова турске националне мањине виђено је као последица велике заосталости становништва, утицаја религије, патријархалног и конзервативног начина живота, али и ниског нивоа образовања. У обласном одбору ССРН на Косову до 1958. године било је око 112 чланова турске националности, а у председништву их је било двоје. До 1958. године у Извршном већу Аутономне Косовско метохијске области од 13 чланова, 7 је било турске и албанске националности. Од 33 чланова у Обласном комитету Народног одбора, двоје чланова било је турске националности.²⁵ Непосредно по стицању статуса националне мањине двоје Турака је 1951. године, међу триста делегата изабрано за Пети когрес Савеза комуниста Србије на Косову и Метохији, као и за чланове Обласног комитета Партије.²⁶

Из изложених података да се закључити да је турска национална мањина након стицања тог статуса на Косову и Метохији, сразмерно свом броју, била заступљена у различитим органима власти и друштвеног управљања на обласном, среском и локалном нивоу. Ипак, поставља се отворено питање да ли је та заступљеност, истовремено била и гарант да ће Турци на Косову и Метохији, моћи у потпуности да остваре сва права која су им припадала. У таквој контрадикторности, може се наслутити да су се права турске националне мањине поштовала само на декларативном нивоу, док су у пракси ствари изгледале доста другачије.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНИ ЖИВОТ ТУРАКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ТОКОМ ПЕДЕСЕТИХ ГОДИНА ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

Након признавања и афирмације турске заједнице на Косову и Метохији, уследили су кораци покрајинских власти ка интеграцији Турака у државни и покрајински систем кроз давање права за школовањем на матерњем језику, а поред тога и оснивањем културно-уметничких турских друштава. Одлуком Народног одбора АКМО из 1952. године било је предвиђено оснивање турских школа, које ће изводити наставу на турском језику.²⁷ Један од главних проблема везан за отворање турских школа на Косову и Метохији, било је питање квалификованог наставног кадра.

25 АЈ, ф. 507, Савез комуниста Југославије, XVIII – Комисија за националне мањине, фазсикла 4/13, Албанска и турска национална мањина, 1958.

26 *Birlik*, 27. 4. 1951: 1

27 Игор Вукадиновић, Аутономија..., 352.

Пре званичне дозволе обласних власти о отварању турских националних школа, већ 1951. године започело се са решавањем ових проблема. Користећи се искуством педагошких курсева у Скопљу, где су се тамошњи турски учитељи подучавали, већ у лето 1951. године више десетина Турака са Косова и Метохије било је послато на ове курсеве. Током 1951. године у Скопљу је организовано укупно шест тромесечних педагошких курсева, а од укупног броја полазника њих две стотине седам, преко шездесет било је са Косова и Метохије.²⁸ Захваљујући залагању и помоћи Народног фронта и обласног партијског комитета током 1951. године дошло је до отварања турских основних школа у Њилану, Косовској Митровици, Приштини и Призрену, а у нади да ће се повећати број ученика из редова турске националне мањине било је предвиђено отварање турске основне школе у Пећи.²⁹

Проблем квалификованог наставног и просветног кадра, био је горући проблем свих народа на Косову и Метохији. Према подацима Комисије за националне мањине до 1956. године од укупног броја просветних радника од 3. 660, њих 177 долазило је из редова турске заједнице. Од укупног броја турских просветних радника само је њих троје било са завршеним факултетом, њих седморо са Вишом педагошком школом, 25 са учитељским школама, а највећи број њих, скоро 1/3, са квалификацијама изнад мале матуре.³⁰ Да би се што олакшао проблем недостатка наставног кадра, непосредно након увођења турских школа, у неким срединама попут Пећи и Косовске Митровице турским учитељима су у њиховом раду помагале српске и албанске колеге.³¹ Да је додељивање права Турцима да се школују на свом материјалном језику, ипак давало одређене резултате показују подаци о броју ученика у турским школама. Тако је у Призрену током школске 1952/53 године, само годину дана након отварања турских школа, било око 1. 166 турских ученика у основним школама, и њих око 250 у средњим школама. У тој школској години у Призрену је радило скоро 40 турских учитеља и професора.³² Иако недовољно, ово повећање турског наставног кадра било је велико ако се упоређи са бројем турских професора током школске 1950/1951 године, када је у Призрену било само пет учитеља турске националности.³³

Поред тешкоћа око питања квалификованог и стручног наставног кадра, било је и других проблема, који су отежавали напредак на плану просвете. Један од њих био је проблем школске инфраструктуре и прикладних зграда за извођење наставе. Тако је турска основна школа у Приштини у прво време била је смештена у згради старе амбулантне, па је због неадекватних

28 *Birlik*, 15. 8. 1951: 1

29 *Birlik*, 26. 8. 1951: 1.

30 Архив Југославије (=АЈ), фонд 507, Савез комуниста Југославије, XVIII – Комисија за националне мањине, фасцикла 4/4, Албанска и турска национална мањина на Косову, 1956.

31 *Birlik*, 26. 8. 1951: 4.

32 *Birlik*, 28. 6. 1953: 2.

33 *Birlik*, 31. 1. 1955: 6.

хигијенских и педагошких услова, она морала да буде напуштена. Поред тога, питање који уџбеници ће се користи за одређене предмете представљало је значајан проблем, пошто су најчешће коришћени уџбеници које је користила турска национална мањина у Македонији. Коришћење тих уџбеника имало је многобројне недостатке из више разлога. Прво, ти уџбеници нису били прилагођени за простор Косова и Метохије, па се сматрало да њихово коришћење отежава учење ђацима, али и припримењање наставе за учитеља. Поред тога, наставни планови и програми нису били усклађени за Македонију и простор Косова и Метохије, а проблем уџбеника највише је био изражен када се говори о предметима попут историје и географије. Још један од проблема био је везан за недостатак одговарајућег библиотечког фонда у турским школама, посебно на турском језику.³⁴ Док су наведени проблеми у већим градским центрима могли и бити решени, у сеоским срединама где су Турци мање живели, њихово решавање је само отежавало и онако тежак пут ка школовању турске омладине на Косову.³⁵

Поред претходно поменутог увођења програма на турском језику на приштинском радију, током 1951. године дошло је до оснивања турских културно-уметничких и фолклорних друштава у више градских центара на простору Косова и Метохије. Прво турско културно друштво на Косову и Метохији основано је у првој половини 1951. године у Косовској Митровици под именом Бирлик (тур. *Birlik*), као друштво за културу и лепе уметности.³⁶ Турско културно друштво у Призрену под именом Прави пут (тур. *Doğru Yol*), основано је 17. јуна 1951. године у призренском Дому синдиката. На оснивачкој скупштини овог друштва као главна замисао оснивача изнета је идеја да ће ово друштво својим радом, поред постојећих српских и албанских друштава, допринети јачању братства и јединства између три народа, и да ће његовим оснивањем турска мањина осетити већу блискост и утицај.³⁷ Вучитрнски Турци формирали су своју културну организацију која је понела исто име као призренска, у фебруару следеће године.³⁸ Турско културно друштво у Приштини оформљено је у августу 1951. године³⁹, а у септембру је донета одлука да оно понесе име Нови живот (тур. *Yeni Hayat*).⁴⁰ Друштво са истоветним именом и наменом основано је и у Гњилану у новембру исте године.⁴¹

Задатак ових друштава био је у првом реду да баштине турску културу, језик, обичаје и наслеђе, да њиховим радом турска национална мањина на Косову и Метохији стекне додатну афирмацију, а у идеји братства и

34 *Birlik*, 30. 8. 1954: 5.

35 *Birlik*, 7. 12. 1954: 7.

36 *Birlik*, 27. 4. 1951: 1.

37 *Birlik*, 7. 7. 1951: 1.

38 *Birlik*, 28. 2. 1952: 7.

39 *Birlik*, 5. 8. 1951: 4.

40 *Birlik*, 1. 9. 1951: 1.

41 *Birlik*, 7. 11. 1951: 4.

јединствена међу свим народима на овом простору.⁴² Сва ова друштва са-стојала су се од великог броја секција како драмских, музичких, хорских, фолкорних. Новине *Birlik*,⁴³ гласило Турака у Македонији су са 30 % свог тиража излазиле на Косову и Метохији, највећи број вести о Косову и Метохији односио се на рад и активности турских културних друштава. Призренско друштво турске националне мањине већ је у првој години свог оснивања организовало више различитих културно-уметничких програма, а за један такав догађај у Призрену је трајао четири вечери за редом. Оно што је била особеност у раду ове организације, јесте сарадња, помоћ и организовање различитих програма са српским и албанским друштвима у Призрену.⁴⁴ Културни живот косовских Турака био је обogaћен и оснивањем турске драмске групе у оквиру Народног позоришта у Приштини.⁴⁵ Са друге стране, и поред великог броја турских културних и фолкорних група у више косовско-метохијских градова, савезне и обласне власти су у својим извештајима сматрале су да се развој културног живота мањинских заједница, у овом случају Турака, не може сагледавати кроз рад ових организација, већ да је требало истрајније радити на развоју културног живота у градовима и општина, посебно где становништво разуме српски језик.⁴⁶

ЗАКЉУЧАК

Турска национална мањина на Косову и Метохији током педесетих година двадесетог века прошла је кроз особен период развоја. Након признавања Турака и њихове афирмације као националне мањине 1951. године, Турци су у складу са добијеним правима, добили прилику да се чује и њихов глас на овим просторима. У погледу њихове заступљености у политичком, привредном, просветном и културном животу Косова и Метохије, може се стећи утисак да је турска национална мањина заиста уживала права, која су јој припадала у складу са њеном заступљеношћу у укупном уделу становништва ове области. Истовременом афирмијом Турака на Косову и Метохији током педесетих година, дошло је до никада масовнијег исељавања Турака у Турску. Тај процес био је подстакнут различитим факторима, како оним верске природе, тако и због неслагања

42 Тако су у мају 1952. године све три народа у Призрену у организацији турског културног друштва били на заједничкој екскурзији у Призрену и околини, на којој је присуствовало око хиљаду људи. Током 1953. године драмске групе ова три друштва изводиле су познате драмске текстове других народа, тако су Турци изводили познату драму Бранислава Нушића „Аналфабета“, *Birlik*, 25. 3. 1952: 6.

43 Ismail Eren, „Turska štampa u Jugoslaviji (1866—1966).“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 14-15 (1969), 359–395.

44 *Birlik*, 30. 9. 1951: 5; 29. 10. 1951: 4.

45 *Birlik*, 24. 3. 1952: 7.

46 АЈ, ф. 507, Савез комуниста Југославије, XVIII – Комисија за националне мањине, фa-сцикла 4/4, Албанска и турска национална мањина на Косову, 1956.

са политиком нових југословенских власти. Поред тога, као један од често доста занемиравних разлога у историографији за исељавањем Турака, можда је и највећу улогу имала политика коју су према Турцима водиле албанске политичке и интелектуалне елите на Косову и Метохији, а које у склопу својих иредентистичких и националних настојале да ограниче и минимализују број Турака на Косову и Метохији. Морамо имати на уми и да је због противљења Албанца турска мањина доста касније призната у односу на Македонију.

Узимајући у обзир све наведе разлоге, сматрамо да је овим радом начињен бар један осврт да се живот Турака на Косову и Метохији током педестих година, сагледа више из угла њиховог унутрашњег живота на Косову и Метохији, а не само у контексту исељавања. Услед усмерености српске историографије на српско-албанске односе, чини се да су Турци као малобројна, али врло значајна заједница на Косову и Метохији, до сада било прилично занемарени. Ова тема захтева много исцрпнија и дужа истраживања, а посебно из угла утицаја албанског национализма на живот Турака на Косову и утицаја истог на њихово исељавање. Иако врхунац турског исељавања са Косова и Метохије пада управо у хронолошки оквир овог рада, тај процес се са мањим или већим интензитетом наставио и у наредним деценијама, а према нашим сазнањима и у доста каснијем периоду албански национализам био је фактор који је играо веома важну улогу, у процесу исељавања Турака са простора Косова и Метохије.⁴⁷

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архив Југославије, Савез комуниста Југославије, Комисија за националне мањине
Штампа: *Akşam* (Истанбул), *Birlik* (Скопље), *Cumhuriyet* (Истанбул), *Ulus* (Истанбул)

ЛИТЕРАТУРА

- Авдић 1985: Авдија Авдић. „Општи поглед на миграциона кретања муслиманског становништва на Балкану од краја XIX века до закључења Југословенско-турске конвенције (11. јул 1938)“, *Новојазарски зборник*, 9, Нови Пазар: Музеј Рас, 147–166.
- Авдић 1991а: Авдиј Авдић. Југословенско-турски преговори о исељавању муслиманског становништва у периоду између два светска рата“, *Новојазарски зборник*, 15, Нови Пазар: Музеј Рас, 112–125.
- Виријевић 2018: Владан Виријевић. Југословенско-турски економски односи 1918–1941. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Вукадиновић 2021: Игор Вукадиновић: Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969). Београд: Балканокошки институт.
- Eren 1969: Ismail Eren. „Turska štampa u Jugoslaviji (1866—1966)“, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 14–15, Sarajevo: Orijentalni institut, 359–395.

47 Интервјуу са Исметом Болуком Еминијем (тур. İsmet Bölük Emini), урађен 23. децембра 2022.

- Илиевски 2007: Борче Илиевски. „Политчки, економски и просветни аспекти на исељувањето на Турско население од Македонија во педесетите години на XX век“, *Историја*, XLII (1-2), Скопје: Институт за национална историја, 49–61.
- Илиевски 2018a: Borče Ilievski. Turci u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Demografska analiza na osnovu popisa stanovništva 1921. i 1931. godine“, *Istorija 20. veka*, br. 1, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 35–54.
- Јагодић 2013: Милош Јагодић. *Нови крајеви Србије (1912-1915)*. Београд: Филозофски факултет.
- Јанјетовић 2005: Zoran Janjetović. *Deca careva pastorčad kraljeva. Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Јанјетовић 2022a: Zoran Janjetović. *Konfrontacija i integracija. Nacionalne manjine u Srbiji 1944-1964*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Јанјетовић 2022b: Zoran Janjetović. „Emigration on the Kosovo Albanians into Turkey during the 1950s“. *Tokovi istorije*, 3, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 93-118.
- Јовановић 2013: Владан Јовановић. „Југословенско-турски демографски аранжмани до средине педесетих година двадесетог века“, *Турска – регионална сила?*, ур. (М. Ђурковић, А. Раковић), Београд: Институт за европске студије, 205–215.
- Јовановић 2006a: Vladan Jovanović. „Intermisijalna konferencija Kraljevine Jugoslavije o iseljavanju „neslovenskog elementa“ u Tursku“, *Prilozi*, 35, Sarajevo: Institut za orijentalne studije, 105–124.
- Јовановић 2008b: Vladan Jovanović. „In search of homeland? Muslim migration from Yugoslavia to Turkey 1918–1941“, *Токови историје*, 1/2 (2008), Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije 56–67.
- Күрт Гүвелоғлу 2012: Gülşah Kürt Güveloğlu. „SHS ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile Diplomatik İlişkileri (1923–1938)“, *Türkiye-Sırbistan İlişkileri* (ed. Yeliz Okay – Tuncay Babalı), Istanbul: Doğu Kitabevi, 143–190.
- Malcom 2002: Noel Malcom. *Kosovo. A short History*. London: Pan Books.
- Mates 1976: Leo Mates. *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*. Beograd: Nolit.
- Pezo 2013: Edvin Pezo. Komparativna analiza jugoslovensko-turske konvencije iz 1938 i „Džentlenskog sporazuma“ iz 1953 – Pregovori oko iseljavanja muslimana iz Jugoslavije u Tursku“, *Tokovi istorije*, br. 2, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 97–120.

Sava D. ĐURĐEVIĆ

THE TURKISH NATIONAL MINORITY IN KOSOVO AND METOHİJA DURING THE 1950S

Summary

Since the Ottoman Empire first arrived in Kosovo and Metohija in the fourteenth century, Turks have lived there. It is highly challenging to pinpoint the precise number of Turks considering the Ottoman Empire's long reign, the considerable Albanian population in these areas, and the widespread adoption of Islam as an essential factor of belonging. Turks in Kosovo and Metohija began to live in the nascent Kingdom of Yugoslavia following the Balkan Wars and the First World War. The Yugoslav government

did not acknowledge the Turks as a national minority throughout the interwar era. Turks became eligible for the title of a national minority following World War II in Kosovo and Metohija in 1951 by the decision of the new socialist authorities. Along with to the acknowledgment of fundamental freedoms, a significant percentage of Turks immigrated after Yugoslavia and Turkey established a 1953 agreement regarding their emigration. The majority Albanian population put pressure on the small percentage of the Turkish population that remained in Kosovo and Metohija by demonstrating that there in fact are no Turks in these areas. In addition to all of this, multiple Turkish cultural and artistic associations developed all through the 1950s, and Turks obtained the right to receive an education in their mother tongue.

Key words: Yugoslavia, Kosovo and Metohija, Turks, Albanians emigration.